

ARTĂ, TEOLOGIE ȘI ÎMPREUNĂ-LUCRARE ÎN SLUJIREA BISERICESCĂ (II)

Iconostasul nu e doar elementul care rânduiește spațiul eclezial, ci și mărturia concretă, vizibilă a adevărului că în Biserică toate sunt legate între ele și rânduite precum mădulele într-un trup. Din acest motiv, el este și un excelent punct de plecare pentru demersul al cărui scop este acela de a arăta că artele liturgice își îndeplinesc lucrarea și menirea bisericească împreună, nu rupte unele de altele.

Înainte de-a începe o cercetare mai detaliată, să vedem, pe scurt, cum e perceput iconostasul astăzi și apoi vă voi arăta cum îl vom aborda noi. Trebuie spus că există viziuni diferite asupra rostului și înțelesului iconostasului. Unii îl privesc ca pe un cadru sau ca pe o piesă de mobilier care delimitează altarul de restul bisericii și pe care sunt expuse icoane grupate pe registre tematice. Alții văd în el o barieră care separă clirosul slujitor de sinaxa credincioșilor. Ideea de iconostas-barieră e susținută cu

versete din Sf. Scriptură și cu un fragment din viața Sf. Vasile cel Mare. Dacă ultimul ne înfățișează motivele care au determinat o anumită evoluție a structurii iconostasului, din Scriptură aflăm de hotărârea lui Dumnezeu de-a despărți apele cele de deasupra tăriei [cerului] de apele cele de dedesubt, ziua de noapte, lumina de întuneric¹. Cu toate că discutarea rostului catapetesmei creștine de-a delimita două spații sau de a proteja cadrul tainic al altarului nu ține de tema investigației noastre, vă supun totuși atenției un aspect important și neînțeles încă pe deplin. Există tendința, destul de răspândită astăzi, de-a percepe delimitarea dintre altar și naos ca pe o scindare. Sigur, cadrul despărțitor ne îngrădește fizic intrarea într-un anumit spațiu și ne mai și pune în fața unei lupte; aceea provocată de dorința de-a depăși duhovnicește obstacolul. Cu toate acestea, aici nu poate fi vorba de o scindare în adevăratul sens al cuvântului. Nu știți câți suntem conștienți că semnul egal, așezat între delimitare și scindare, e în realitate de sorginte demonică. Doar diavolul desparte spre a dezbină. Lucrează astfel pentru că scopul lui este acela de a înstrăina și de a pierde. Ziditorul dimpotrivă, chiar și atunci când desparte, o face cu gândul tainic de a uni, cu toate că își poate implica lucrarea aceasta într-un chip cu anevou de pătruns cu mintea omenească. Înțeles în cheie teologică și plastică, iconostasul nu are menirea de-a separa, ci mai degra-

bă pe aceea de-a arăta, de-a revela că ceva s-a apropiat de noi, anume Împărăția lui Dumnezeu. Menirea unificatoare i-o arată chiar și numele: iconostas. Nu mai e catapetesma despărțitoare, ci „mare de icoane”, ca să mă exprim mai poetic. Și, icoanele ce altceva mărturisesc, decât unirea celor pământești cu cele cerești...

Iconostasul mai e văzut și ca o „proteză a duhovniciei”, de care avem nevoie din cauza neputinței noastre de a contempla realitățile cerești și frumusețile cele mai presus de lume. Exponentul principal al acestei idei a fost Pr. Pavel Florenski (1882-1937). Din perspectiva noastră, această viziune pune însă problema unei cercetări prealabile. Ar fi de lămurit mai întâi dacă arta liturgică poate ajuta omul să învingă „forța gravitației” exercitate asupra lui de lucrurile lumii de aici. Concret, iată câteva dintre întrebările care cer un răspuns. Pot oare artele - care se folosesc de elementele lumii zidite - ajuta omul să se desprindă de cele căzute și să se „ridice” până la starea aceea mai presus de fire din care [acesta] începe să întrezărească și să preguste, chiar și așa, „ca în ghicitură”, frumusețile dumnezeiești? Pot oare artele bisericesti contribui la formarea discernământului? Pot adică să ne modeleze, să ne ghideze, să ne ajute să deosebim frumusețea mântuitoare de cea înșelătoare? Subiecte pe cât de importante, pe atât de „subțiri”, dar care necesită o cercetare aparte și amănunțită.

Noi nu vom privi iconostasul nici ca pe o proteză și nici ca pe o barieră. Modul

1. Facere 1; 4, 6, 7, 14, 18

nostru de abordare, inspirat de însuși țelul nostru, va fi mai degrabă unul pluridirecțional. Pentru început, vom adopta două direcții, apoi, la momentul potrivit, vom adopta și o a treia, inedită. Astfel, pe de o parte, vom privi iconostasul ca pe un hotar sau, mai degrabă, ca pe un prag și ca pe o poartă între realitatea de aici și cea cerească, adică între materialnic și duhovnicesc, sensibil și inteligibil, văzut și nevăzut, timp și veșnicie, zidit și nezidit. Pe de alta însă - cunoscând mutațiile subtile de sens care au intervenit între tradiția creștină și cea iudaică - vom privi iconostasul ca pe o icoană totală și concentrată a Bisericii ca Trup al lui Hristos, așa cum au făcut-o Leonid Uspenski (1902-1987) și, mai nou, la noi, Sorin Dumitrescu. Bazându-se pe Epistola Sfântului Apostol Pavel către Evrei², aceștia au afirmat: noua catapeteasmă e Trupul lui Hristos, iar Trupul lui Hristos e Biserica. În acest caz, Biserica e cea care săvârșește unirea naosului cu Sfânta Sfințelor și face aceasta **tocmai prin iconostas**. O astfel de abordare vedește o raportare dogmatică la iconostas. Un nou tip de raportare, dezvoltat în secolul al XX-lea de teologii ruși.

Din întregul iconostas vom alege un singur registru, asupra căruia ne vom concentra cu exclusivitate: friza Praznicelor Împărătești și ale Maicii Domnului. Plasată sub registrul Apostolilor, friza mai e numită și „Cinul împărătesc” sau *Dodekaorton*, adică „a celor douăsprezece praznice”. Pe această friză, Praznicele Împărătești se structurează astfel. Șase sunt Praznicele Domnului (în ordine cronologică: Nașterea, Întâmpinarea, Botezul, Schimbarea la Față, Intrarea în Ierusalim și Înălțarea) și patru ale Maicii Domnului (Nașterea, Intrarea în Biserică, Bunavestire și Adormirea). La acestea se adaugă: Pogorârea Sf. Duh și Înălțarea Cinstitei Cruci. În funcție de lărgimea catapetesmei și de structura bisericii, se mai pot adăuga: Învierea lui Lazăr, Duminica mironosițelor și Duminica Tomii. Structura însăși ne arată că registrul acesta reprezintă rezultatul Înomenirii Fiului lui Dumnezeu și plinirea Bisericii.

Iată „Cinul împărătesc” al Hurezilor. Ne concentrăm asupra lui deoarece pe el este exprimată vizual toată învățătura Bisericii și plinirea a tot ceea ce era doar prefigurat

2. Evr. 10; 19-21

(prorocit) pe registrul prorocilor. Friza aceasta a dodecaordonului captează întreaga noastră atenție și pentru că marchează etapele principale ale lucrării Proniei dumnezeiești în istoria lumii. Praznicele Noului Legământ, zugrăvite pe icoanele ei, sunt tocmai evenimentele prin care Dumnezeu intră concret, vizibil în curgerea orizontală a istoriei și transformă timpul material - timpul zidit - într-o istorie a mântuirii. Dealtfel, friza praznicelor a și fost asemuită cu Scripturile, din cauză că pe ea sunt zugrăvite doar evenimente pe care teologia le numește perihoretice, adică evenimente atât istorice, cât și eshatologice. Ca și în Sf. Scriptură, pe acest registru - și, prin extensie, pe întregul iconostas - sunt surprinse doar momentele în care planul dumnezeiesc se întrepătrunde cu cel omenesc și în care veșnicia se întrepătrunde cu timpul. Aici apar câteva întrebări. Să le auzim și să încercăm să le dăm și un răspuns. Se pot întrepătrunde planuri atât de diferite? Se pot întrepătrunde timpul și veșnicia, din moment ce chiar învățătura Bisericii ni le arată ca pe realități distincte? Dacă timpul și veșnicia se pot întrepătrunde, putem tâlcui cum intră veșnicia în timpul lumii? Putem, până la un punct. E adevărat, Biserica ne învață să nu confundăm timpul cu veșnicia, însă nu ne spune niciodată că cele două realități ar fi și radical opuse. Dacă nu sunt opuse, atunci - prin lucrare dumnezeiască - ele se pot întrepătrunde și pot comunica. Așadar, veșnicia poate „umple” timpul pentru că timpul,

ca zidire, nu are nici sens, nici valoare și nici existență în sine. Spunem că valoarea și existența timpului sunt împărțite, deoarece capătă sens numai în legătură cu veșnicia vieții dumnezeiești. Astfel, timpul umplut de veșnicie, încetează să mai fie o formă goală, o simplă înșuruire de clipe care curge spre moarte, devenind măsura duratei pământești și cadrul temporal al mântuirii noastre. Tot astfel, așa cum am spus și mai înainte, intervențiile Proniei dumnezeiești fac din istoria lumii o istorie sfântă. Întrepătrunderea veșniciei cu timpul este însăși premiza pogorării lui Dumnezeu în timpul istoric dar, în egală măsură, și premiza participării omului la viața dumnezeiască.

După această scurtă incursiune în domeniul noimelor teologice ale iconostasilor, să aruncăm o privire rapidă, dar scrupuloasă, și asupra structurii frizei praznicelor. În primul rând, la Hurezi, pe acest registru avem treisprezece icoane în loc de douăsprezece. Acesta nu este însă un fenomen singular, și nici unul izolat, pentru că în funcție de structura iconostasilor și a bisericii, numărul icoanelor dodecaordonului poate varia între douăsprezece și cincisprezece. De pildă, s-au păstrat iconostase - precum cel al bisericii mari a Mănăstirii Cotroceni - care au cincisprezece icoane pe acest palier. Tot cincisprezece icoane numărăm și pe nivelul Sfinților Apostoli, pe care apare Deisis-ul extins, adică icoanele Mântuitorului, Maicii Domnului și Sfântului Ioan Botezătorul, flancate de cele ale celor doisprezece Apostoli.

În al doilea rând, în friză, evenimentele nu sunt dispuse în ordinea în care le prăznuim după calendarul bisericesc, ci în ordinea desfășurării cronologice a evenimentelor istoriei mântuirii. Dispunerea cronologică pe acest registru nu e întâmplătoare, ci arată că praznicele sunt unite între ele și că pot fi (re)trăite, toate la un loc, în Dumnezeiasca Liturghie. Dealtfel, scrierile patristice întăresc aceasta, atunci când mărturisesc că mereu e Crăciunul, Paștele și Cincizecimea. Nu e nimic forțat în această viziune unitară, pentru că e ușor de înțeles că fără Naștere nu ar fi fost nici Înviere, după cum, fără Înviere nu s-ar fi plinit nici scopul Înomenirii. Nașterea Domnului este și evenimentul care începe să dezvăluie înțelesurile Bunevestiri. Noi însă, prăznuim toate aceste zile sfinte separat și cu o solemnitate deosebită, pentru a le aprofunda sensurile mântuitoare mai temeinic, și pentru a putea acorda importanța cuvenită fiecăruia în parte. Este din ce în ce mai limpede că menirea iconostasului nu e aceea de a scinda. Dimpotrivă, așa cum vom vedea mai departe, vocația lui este una unificatoare, una care îndeamnă la împreună lucrare.

Pentru a putea descoperi noi sensuri și sinapse teologice, să parcurgem acum cu privirea seria icoanelor dodekaortonului. M-am apropiat cu obiectivul, deoarece pe această friză avem icoane de dimensiuni mai mici, greu de distins cu ochiul liber la înălțimea la care sunt plasate pe iconostas și în condițiile luminii difuze din biserică.

Friza începe din partea de nord cu icoana Nașterii Maicii Domnului, prăznuită pe 8 septembrie, la începutul anului bisericesc. Urmează Buna Vestire, prăznuită pe 25 martie și Nașterea Domnului, pe 25 decembrie.

Avem apoi Întâmpinarea Domnului, pe 2 februarie; Botezul Domnului, pe 6 ianuarie și Schimbarea la Față, pe 6 august.

Urmează învierea lui Lazăr, care prefigurează învierea noastră a tuturor - prăznuirea cu o săptămână înainte de Învierea Domnului, Intrarea în Ierusalim, apoi Răstignirea Domnului din Vinerea Mare. Acestea trei din urmă sunt praznice cu dată mobilă, precum este și Pogorârea la Iad, ce urmează. Avem apoi Înălțarea Domnului, ce cade întotdeauna într-o zi de joi, la 40 de zile după Învierea Domnului și Pogorârea Duhului

Sfânt, prăznuită la 50 de zile după Înviere. Tot ciclul se termină în partea de sud a frizei cu Adormirea Maicii Domnului, prăznuită pe 15 august.

Disponerea cronologică a icoanelor pe acest registru n-a fost făcută pentru a ne lăsa cumva să înțelegem că rânduirea calendaristică a praznicelor ar fi întâmplătoare. Calendarul bisericesc ține și el seama de ordinea cronologică până la un punct. De pildă, plasarea praznicului Nașterii Maicii Domnului în luna septembrie, la începutul anului bisericesc, nu este un rezultat al hazardului. Știm că și în Vechiul și în Noul Legământ luna septembrie are o însemnătate deosebită. În primul rând, potrivit tradiției, întâi septembrie este ziua în care a început zidirea lumii. Apoi, mai multe evenimente ale Vechiului Legământ - precum începerea construirii Cortului Mărturie sau a Templului - au avut loc tot în această lună. Însuși Fiul lui Dumnezeu și-a început propovăduirea în lume tot în septembrie. Întorcându-ne la praznicul Nașterii Maicii Domnului, observăm că nici plasarea acestuia în ziua a opta a lunii nu este vreun accident. Prin simbolismul ei, ziua a opta trimite la noua zidire a lui Dumnezeu, adică la nașterea și la viața noastră în Împărăția Lui. Perspectiva aceasta ne-o deschide însăși nașterea Maicii Domnului, ea fiind ceea ce s-a făcut început mântuirii noastre. Întâmplătoare nu e nici prăznuirea Adormirii Maicii Domnului în ultima lună a calendarului bisericesc. Plasarea în luna lui Gustar – luna roadelor – ne înfățișează Adormirea ca pe o pârgă a praznicelor, care le și încheie șirul odată cu anul bisericesc. Descoperim astfel că, în Biserică, nu avem de-a face cu accidente, ci cu scoaterea în evidență a unor sensuri mai adânci. (*va urma*)

Ion Minoiu